

door **Yves Petry**

Geschreven op verzoek van Het beschrijf voor een avond over 'De literaire kritiek in Vlaanderen kritisch bekeken', in Passa Porta op 25 oktober 2005

Geachte aanwezigen,

Laat ik bij het begin van deze korte voordracht meteen duidelijk stellen dat ik het in wat volgt, niet ga hebben over de literaire kritiek zoals we die terugvinden in gespecialiseerde literaire tijdschriften, maar wel over de kritiek zoals die zich manifesteert in de algemene pers, in de letterenbijlagen van populaire bladen zoals *De Morgen*, *De Standaard* of *De Tijd*. Ook wil ik me niet voordoen als een kenner die over dit onderwerp een hecht doortimmerd betoog kan houden. Hooguit heb ik van het fenomeen literaire kritiek een paar losse indrukken opgedaan gedurende de nu ongeveer zes jaren dat ik er af en toe zelf het voorwerp van was. Deze directe betrokkenheid maakt dat mijn indrukken niet geheel objectief kunnen genoemd worden. Bovendien blijkt mijn marktwaarde als schrijver niet uitsluitend af te hangen van mijn talent en verkeer ik nog altijd in de positie van iemand die zich zorgen heeft te maken over het effect van de literaire kritiek op het bereik van zijn werk. Als gevolg van deze afhankelijkheidsrelatie zal ik hier en daar wellicht een beetje gefrustreerd klinken. Maar het valt dan ook niet altijd mee om een roman waaraan een of twee jaar gewetensvol is gewerkt, vervolgens in een kranten- of tijdschriftartikel een pijnlijk ruwe spoedbehandeling te zien ondergaan. Het zorgvuldig bijschaven van de stijl, de haast maniakale bekommernis om het juiste woord op de juiste plaats te krijgen, het volgehouden cultiveren van de onderliggende, vaak onuitgesproken maar onontbeerlijke geest waarin het boek is geschreven, de auteur vindt er in de bespreking van zijn werk maar zelden iets van terug. Ik besef natuurlijk dat deze en soortgelijke verwijten van alle tijden zijn en hoewel ze vanuit het standpunt van de

schrijver heel terecht kunnen lijken, zijn ze niet helemaal fair ten opzichte van de recensent. Zo'n recensie is dikwijls natuurlijk maar een product van haastwerk en broodschrijverij waarvan men geen doorwrochte volledigheid mag verwachten. De auteur hoopt de lezer uren van esthetische, emotionele en cerebrale bevrediging te bezorgen. Maar een beroepslezer als de recensent heeft doorgaans de tijd niet om deze uren, als hij ze al beleeft, te laten bezinken en vervolgens pakkend weer te geven in een prozatekst van zo'n tweeduizend woorden. De schrijver heeft zich daarbij neer te leggen. Zijn boek is doorgaans beter dan de recensie, laat hem dat een troost zijn.

Ik doe dan ook, als veel van mijn collega's, heel eerlijk mijn best om een houding van distantie en onverschilligheid aan te kweken tegenover de literaire kritiek en ik kijk uit naar de dag waarop ik de milde gelijkmoedigheid zal bereiken waarmee sommige oudere schrijvers berusten in de vaststelling te hebben geschreven voor slechts twaalf lezers en een snurkende recensent. Maar vooralsnog wekt deze loze snurker op gezette tijdstippen allerlei geweldsfantasieën in me op waar ik zelf van schrik. Dat ligt, denk ik, niet alleen aan mijn eigen temperament maar ook aan een aantal onhebbelijkheden waarvan de criticus veel te vaak blijkt geeft. Laat ik me beperken tot twee van deze onhebbelijkheden.

Een eerste is het soms wel erg gemakzuchtige subjectivisme waaraan de criticus zich te buiten gaat. Aan de ene kant werpt hij zich graag op als een deskundige die bijvoorbeeld in staat is om hét boek van het najaar en hét boek van het voorjaar met feilloos oordeelsvermogen uit het na- en voorjaarsaanbod naar voren te halen. Zijn intuïtie is zo sterk ontwikkeld dat zijn oordeel soms al gevormd is nog voor hij het betreffende boek, laat staan het hele aanbod van boeken, heeft gelezen. Of hij meet zich een air van professionaliteit aan die hem zou toelaten nu al aan te geven welke boeken als klassiek, baanbrekend of grensverleggend kunnen worden beschouwd. Daarbij doet hij of hij volledig wars is van modegevoeligheid. Zijn deskundigheid verleent hem zelfs het recht om uitspraken te doen over boeken die nog niet eens zijn geschreven. Trefzeker stelt hij lijstjes op van de tien meest relevante auteurs voor de komende decennia. En als we zestien vingers hadden gehad, zou hij met ongetwijfeld evenveel inzicht een lijstje van zestien auteurs hebben samengesteld. Van iemand die zichzelf zoveel autoriteit aanmatigt, verwacht je dan dat hij zijn beweringen ook overtuigend onderbouwt. Maar dat valt helaas dikwijls tegen. Meestal blijft het gewoon bij een grote bek en komt de recensent niet

verder dan wat stemmingmakerij en fraseologie, dan de loze slagzinnen van een voor de gelegenheid in elkaar geflanste esthetica of van onverbloemde subjectieve willekeur. Wat hij ons voorhoudt als zijn visie, is vaak niet meer dan zijn muts en hoe ze staat. Wie heeft daar wat aan? In ieder geval niet de krantenlezer die geïnformeerd wilde worden en alleen maar de toevallige smaak of mening krijgt opgedrongen van iemand in wiens smaak of mening hij eigenlijk niet is geïnteresseerd. Toegegeven, wanneer de criticus een negatieve recensie schrijft, wil er nog wel eens pit in zijn boosaardigheid zitten en bouwt hij een genietbare, zij het selectieve argumentatie op. Maar de recensent schrijft steeds minder negatieve stukken, en die worden ook steeds korter. De literaire bijlage verandert in een commercieel geïnspireerd pr-krantje voor een beperkte schare bejubelde auteurs. En juist in de positieve recensie hanteert de recensent dikwijls een stijl die de indruk wekt dat hij het besproken boek niet zozeer gelezen dan wel geneukt heeft. Behalve weinig informatief vind ik deze stijl ook tamelijk onsmakelijk. Onze intelligentie wordt dagelijks al genoeg gebruuskeerd door de ongeloofwaardige superlatieven van lawaaierige reclame. Ik begrijp niet waarom artikelen aan literatuur gewijd moeten gevuld worden met potsierlijke pathetiek, met geveinsde rillingen, voorgewend gehuiver en fake orgasmes. Een roman is tenslotte een in hoge mate bestudeerd en intellectueel product en verdient een volwaardiger antwoord dan het publicitaire paaldansen waar de recensent zich al te vaak in uitslooft. Zijn of haar gekronkel is trouwens over het algemeen heel wat minder prikkelend dan hij- of zijzelf wel schijnt te denken.

Deze eerste onhebbelijkheid hangt nauw samen met een tweede, namelijk de ontwikkeling van een vedettencultus. Ik ben niet de eerste noch de enige die vaststelt dat de in de literaire kritiek bedrijvige hersenmassa steeds sterker begint samen te klonteren rond een beperkte, liefst zo exclusief mogelijke canon van auteurs, waarvan, terloops gezegd, de bijzondere verdiensten mij en vele andere lezers wel eens ontgaan. Geruchten willen dat dit in sommige gevallen te wijten is aan cenakelvorming binnen het wereldje van critici. De vedettenstatus van een handvol auteurs zou dan minder te maken hebben met hun literaire waarde, maar vooral de inzet vormen van een machtsstrijd tussen diverse cenakels die ieder hun eigen mascotte zo prominent mogelijk op het forum van de literaire actualiteit proberen geplaatst te krijgen. Een bespreking gewijd aan een van deze zogezegde sterauteurs dient niet alleen om diens laatste werk onder de publieke aandacht te brengen. De

schreeuwerigheid ervan moet tevens worden opgevat als een poging om tegenpartijen te overstemmen. Tot zover de geruchten die ik helemaal niet prettig vind om te horen maar waaraan ik geneigd ben enig geloof te hechten, al was het maar omdat ze een gedeeltelijke verklaring bieden voor het onkritische favoritisme van voornoemde artikelen. Een aanvullende verklaring ligt niet zozeer in de betrekkingen tussen de critici onderling maar in die tussen de criticus en het publiek. Men krijgt de indruk dat het cultiveren van een beperkt aantal vedetten de herkenbaarheid van de literatuur bij een breed publiek moet verhogen. Door steeds maar op dezelfde namen te blijven hameren en in te zoemen op steeds dezelfde gezichten probeert de kritiek herkenbare coryfeeën te creëren waarvan het persoonlijke prestige kan afstralen op het hele literaire bedrijf. Mij persoonlijk lijkt deze soort van prestigevorming strijdig met de aard van literatuur. Ik zie het literaire bedrijf niet als een wedstrijd die uitgesproken winnaars zou moeten opleveren. Ik zie de letteren als een hypertrofische, borgesianaanse bibliotheek, een paralleluniversum van teksten, waarin tussen een oneindige hoeveelheid onzin een even oneindige hoeveelheid schoonheid en intelligentie schuil gaat. Tegenover de onuitputtelijke veelvormigheid van de literatuur staat dan ook nog eens de onuitputtelijke veelvormigheid van het publiek, wat de wisselwerking tussen beide haast onvoorstelbaar complex maakt. Ik heb er begrip voor dat de boekhandelaar deze complexiteit wil stroomlijnen en het vereenvoudigde patroon opleggen van een afvalrace die enkele gelauwerde kampioenen de algemene gunst van het publiek moet opleveren. Dat vergemakkelijkt in de eerste plaats de inkoop en bevordert hopelijk ook de verkoop van boeken. De boekhandelaar kan zich in zijn opslagruimte uiteraard geen borgesianaanse/Babelse bibliotheektoestanden veroorloven. Maar dat ook de criticus zich naar deze logica voegt, vind ik minder aanvaardbaar. Misschien wordt deze houding hem ingegeven door de vrees dat literatuur niet langer spannend of interessant zou zijn in de ogen van het grote publiek als het geen wedstrijd was. Of anders wil hij zijn eigen bezigheden aan belang doen winnen door de literatuur voor te stellen als een vorm van competitie waarin hijzelf voor scheidsrechter speelt en de punten uitdeelt. Als het literaire gebeuren werkelijk zou worden opgevat als een onoverzichtelijk labyrint, dan verliest de criticus natuurlijk zijn bemiddelende, samenvattende, oordelende rol. Dan heeft puntentoekenning, gezien de oneindigheid van het materiaal, nog maar weinig zin. De criticus zou zich dan eerder nieuwsgierig en bescheiden moeten opstellen, alsof hij maar een gewone lezer onder de anderen

was. Ook hij weet de weg niet en dwaalt zomaar wat rond. Om zich van de anderen te onderscheiden zou hij dan aan het verslag van zijn lectuur iets scherpzinnigs, iets origineels of bijzonder steekhoudends moeten meegeven in plaats van alleen maar iets arbitrairs. Hij zou met andere woorden bijna zelf een schrijver moeten worden. Maar dat vraagt natuurlijk een inspanning waarvan de opbrengst, in termen van prestige gesproken, hoogst onzeker is.

Toch is het net dát wat ik tot besluit van mijn korte hommage aan de recensent deze zou willen suggereren. Als literatuur dan toch een wedstrijd moet zijn, laat u dan eens uitdagen door de schrijver, geachte recensent. Vergeet het prijzencircuit, vergeet de cenakels en vergeet het publiek. Spiegel u aan het arbeidsethos van de betere schrijver. Meet u met hém. Trek u terug, lees zijn werk, formuleer er een antwoord op, neem daar vooral uw tijd voor en stel u tot gedurfd streefdoel: de recensie moet beter zijn dan het boek. Literatuur moet met literatuur beantwoord worden.

Mede uit naam van tal van collega's wens ik u daarbij veel succes.

© Yves Petry